

A SZÖVEGTANI KUTATÁS NÉHÁNY AKTUÁLIS KÉRDÉSE

A *Szemiotikai szövegtan* első kötete iránt olyan nagy volt az érdeklődés, hogy azt időközben második kiadásban is meg kellett jelenteni. Ez az érdeklődés nem kis mértékben „Diszkusszió” részének is tulajdonítható, amely a tanulmányoknál kötetlenebb, közvetlenebb formában foglalkozik a szövegtani kutatás néhány alapkérdésével.

Többek között ez a tény is indított bennünket arra, hogy a *Szemiotikai szövegtan* időközben megjelent hét kötetének, az 1992-től kezdve megrendezésre kerülő szegedi nyári akadémiák keretében megvalósított szövegtani továbbképzések anyagának és számos más szövegtani publikációnak a megjelenése után egy, az 1990-eshez hasonló diszkussziót létrehozzunk. Ennek a diszkusszióknak az (utólag kismértékben kibővített) anyagát találja itt az olvasó. Az anyag első része a 'tömbösödés', második része a 'szemiotikai textológiai szövegmegközelítés' tematikája köré csoportosítva tartalmazza a kérdéseket, megállapításokat, valamint a válaszokat, megjegyzéseket.

1. A TÖMBÖSÖDÉS VIZSGÁLATÁNAK NÉHÁNY ASPEKTUSA

A tömbösödés nyelvhasználati sajátosság. A kettőnél több tagú alakulatok belső szakaszolódásaként jelenik meg, azaz olyan helyzetben, amelyben a kommunikációs cselekvés rászorul, ajánlatossá teszi; „(...) fogódzókat, relatív nyugvópontokat ad a hallgatónak (...)” — állapítja meg róla DEME LÁSZLÓ, aki a tömbösödést mint adott szövegtípust jellemző mondatszerkezeti sajátosságot elsőként tette rendszeres vizsgálat tárgyává (DEME: 1966a., 1966b., 1971.).

A tömbösödésről bekezdésnyi napirekben, majd esszé szövegek érvelő szerepű részleteiben BÉKÉSI IMRE elemzései tártak fel további sajátosságokat, amelyek alapján feltételezhető egyes viszonyfajták (pl. az ellentétesség és az oki-okozatiság) szerkezetalkotó összefüggése is. E feltevésre építve több publikáció jelent meg (BÉKÉSI: 1974., 1993., 1994.), amelyek a témát érdemessé tették a megvitatásra.

Irodalomjegyzék

DEME László:

1966a. Szinteződés és tömbösödés az egyszerű mondatban, 1—2. *Nyr.* 90. 275—287.

1966b. Szinteződés és tömbösödés az összetett mondatban, 3—4. *Nyr.* 90. 392—404.

1971. *Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

BÉKÉSI Imre:

1974. Tipológiai és gyakorisági adatok a bekezdésnyi beszédmű szerkezetéről. *Néprajz és Nyelvtudomány*, XII. 9—18.

1993. *Jelentésszerkezetek interpretációs megközelítése*. JGYTF Kiadó, Szeged.

1994. A mondatnyelvészet és a szövegnyelvészet között: a tömbösödés. In: PETŐFI S. János—BÁCSI János—BÉKÉSI Imre—BENKES Zsuzsa—VASS László: *Szövegten és prózaelemzés. A rövidpróza kreatív-produktív megközelítéséhez*. Trezor Kiadó, Budapest, 23—40.

A diszkusszió alábbi anyagaiból kitűnik, hogy a tömbösödésnek mint kutatási témának ígéretes távlatai vannak. NAGY L. JÁNOS a téma tudományközi kapcsolatait emeli ki; TOLCSVAI NAGY GÁBOR a kérdéskör egyik központi mozzanatára, a viszonyítás értelem-szemantikai mozzanatára hívja fel a figyelmet.

BÉKÉSI IMRE előbb válaszol a két hozzászólás egy-egy — számára különösen fontos — vonatkozására. Ezután pontosabb megfogalmazást ad az elvi jelentésszerkezetnek, amellyel a tömbösödést vizsgálja; majd ennek módszertani vetületeként elkülöníti egy-mástól a megszorító ellentét két esetét.

1.1. Tovább a nyelvészet (és a logika?) útján

NAGY L. JÁNOS

0. Az alábbiakban BÉKÉSI IMRE jelentésszerkezeti vizsgálataival kapcsolatos kérdések és ellenvetések, megfigyelések és javaslatok következnek. Ezek közül a legtöbb a „kettős szillogizmus” interpretációs módszerével függ össze. (Lásd BÉKÉSI IMRE: *Jelentésszerkezetek interpretációs megközelítése*, Szeged, 1993.) A cím kettősségében halad a gondolatmenet: lesznek elsősorban a nyelvészet illetőségébe tartozó észrevételek, de lesznek más tudományágakat érintő megjegyzések is.

1. BÉKÉSI IMRE az Anyanyelv-oktatási Napokon, Egerben 1990-ben tartott előadásán¹ foglalkozott olyan összefüggésekkel, amilyenek a szövegmondatok láncában, illetve összetett szövegmondatokban az igék között elemezhetők. Ilyen módon tisztán nyelvészeti, szemantikai és szintaktikai analízis kimutatja egy lehetséges relációtípológia kialakulását/kialakítását. Ebből kiindulva célszerűnek látszik az 1993-as monográfia „kettős szillogizmus”-ának olyan szempontú átgondolása, amely az (állítmányként szereplő) igék relációit az igék természetéből és szintaktikai környezetéből vezeti le. BÉKÉSI példájában (*A gyerek megijedt a kiáltástól, de kíváncsisága legyőzte félelmét, ezért nem futott el*) feltűnik az igék szemantikai különbsége: a *megijed* mentális természetű, a *legyőz* objektuma, a *félelmét*, ágense az (átvitt értelemben vett cselekvésben) *kíváncsisága*, a negált *futott el* pedig helyváltoztató mozgásra referál. Felvethető az okozat reláció és az imént említett igék relációinak kérdése — és akkor még nem is említettük a szintaktikai formák és kötöttségek problémáit.²

A kérdés egyszerű volna, ha az eddigiekkel elintézhetnénk. A szövegmondatok láncában, illetőleg a kijelentések egymásutánjában vizsgálandók a nem igés, nominális kijelentések összefüggései is. Ilyen módon, ezzel a „finomszerkezeti” analízissel lenne alátámasztható és igazolható a nyelvi oldala az ellentétes konstrukcióknak. Vegyünk egy nominális példát! Esterházy Péter írja, ráadásul a szintagmák szintjére tömörítve: „(...) igen szorgalmas, de (?) tehetséges író (...)”³

2. Ugyancsak a finomabb, részletező elemzés igénye fogalmazható meg a *szillogizmus*nak magának a vizsgálatában. Vajon a tételekbe foglalható kijelentésekben szereplő *fogalmak* mint nemfogalmak és fajfogalmak, illetve mediális fogalmak össze-